Lukas Gaižauskas, Kęstutis Peseckas,
Giedrė Piličiauskienė

Šventosios 5 radimvietė

2021 m. atlikti žvalgomieji ir detalieji tyrimai planuojamoje statyti Molo gatvėje (Palanga), Šventosios akmens amžiaus gyvenvietės (UK 1813) teritorijoje. Tyrimų vieta yra po Litorinos jūros transgresijos susiformavusios lagūnos, vėliau tapusios gėlu ežeru, duburyje, o R Molo gatvę Š–P kryptimi kerta maždaug IV tūkst. pr. Kr. viduryje atsiradęs erozinis duburys, gerai matomas ir šiuolaikinėse aerofotografijose (1 pav.). Šis erozinis duburys pasižymi archeologijos paminklų gausa, beveik ištisiniu, per visą duburio ilgį besitęsiančiu archeologiniu sluoksniu. Archeologiniai tyrimai šalia Molo gatvės besidriekiančiame eroziniame duburyje vyksta jau kelias dešimtis metų nuo XX a. 8 dešimtmečio. Ekstensyvių R. Rimantienės archeologinių tyrinėjimų metu erozinio duburio aplinkoje kasinėtos Šventosios 2–4, 5 ir 6 radimvietės (Rimantienė R., *Akmens amžiaus žvejai prie pajūrio lagūnos*. Vilnius, 2005, p. 267–328, 346–404). Vėliau šių paminklų aplinkoje žvalgė ir detaliuosius tyrimus vykdė Dž. Brazaitis (*ATL 2006 metais*, 2007, p. 35–42), V. Juodagalvis (*ATL 1996 ir 1997 metais*, 1998, p. 23–25; *ATL 1998 ir 1999 metais*, 2000, p. 34–37; *ATL 2002 metais*, 2005, p. 6–10; *ATL 2003 metais*, 2005, p. 10–15), G. Piličiauskienė ir G. Piličiauskas (*ATL 2014 metais*, 2015, p. 63–68). Minėtų tyrimų metu beveik visose kasinėtose erozinio duburio atkarpose aptiktas buvusio ežero nuosėdose – sapropelyje – susiformavęs vėlyvojo akmens amžiaus archeologinis sluoksnis, datuojamas IV tūkst. pr. Kr. II puse – III tūkst. pr. Kr. I puse. Užmirkusiame sluoksnyje surinkti radiniai, tokie kaip medinės skalos, į ežero dugną



1 pav. Molo gatvės R dalyje atliktų tyrimų planas: 1 – Molo gatvės sklypas; 2 – 2021 m. Molo gatvėje tirti šurfai ir perkasa; 3 – anksčiau tirti šurfai, kuriuose aptikta archeologinių radinių; 4 – R. Rimantienės tyrimai 5 radimvietėje 1982 m.; 5 – Dž. Brazaičio tyrimai 2006, 2008 ir 2011 m.; 6 – apytiksliai erozinio duburio kontūrai; 7 – šurfai Molo gatvėje, kuriuose aptikta pavienių archeologinių radinių; 8 – šurfai Molo gatvėje, kuriuose aptiktas archeologinis sluoksnis. L. Gaižausko brėž.

Fig. 1. Plan of the investigation conducted in the E part of Molo Street: 1 – the Molo St. plot; 2 – the 2021 test pits and trench on Molo Street; 3 – previous test pits that yielded archaeological finds; 4 – Rimantienė's 1982 investigation at Find Spot 5; 5 –Brazaitis' 2006, 2008, and 2011 investigations; 6 – the approximate contours of the erosional basin; 7 – Molo St. test pits that yielded isolated archaeological finds; 8 – Molo St. test pits that contained an archaeological layer.

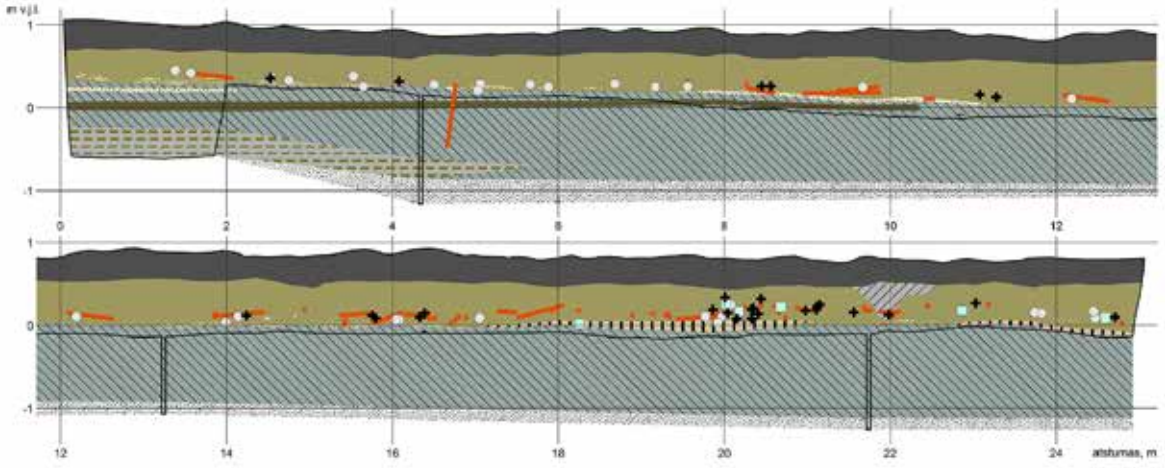

2 pav. Perkasos ŠR sienos stratigrafijos brėžinys su aptiktų radinių vietomis: 1 – keramikos šukės; 2 – gyvūnų kaulai; 3 – akmens radiniai; 4 – mediniai radiniai; 5 – mediniai radiniai su 2 išmatuotais taškais; 6 – perartas labai tamsiai – tamsai pilkas sapropelis; 7 – perkasimas – tamsiai pilkšvai rudas – rudas sapropelis; 8 – įvairaus stambumo blyškiai rudas žvyringas ir dumblingas smėlis su išplauto žalsvai rudo sapropelio gabalais, organinėmis sąnašomis; 9 – smulkus ir vidutiniškai šviesiai rudas – šviesiai pilkas smėlis; 10 – rudos durpės – organinių sąnašų sluoksneliai; 11 – žalsvai rudas (viršutinėje dalyje rudas) sapropelis; 12 – tamsia žalsvai rudas sapropelis; 13 – labai tamsi ruda išplauta durpė; 14 – žalsvai pilkas smėlingas sapropelis su šviesia pilko smulkaus smėlio tarpsluoksniais ir lęšiais; 15 – smulkus pilkas – melsvai pilkas dumblingas smėlis su smėlingo žalsvai pilko sapropelio tarpsluoksniais; 16 – labai smulkus aleurintingas šviesiai pilkas smėlis.
L. Gaižausko brėž.

✚ – 1 ○ – 4 ▨ – 7 ■ – 10 ■ – 13
□ – 2 ▬ – 5 ▥ – 8 ▨ – 11 ▨ – 14
○ – 3 ■ – 6 ▨ – 9 ▨ – 12 ▨ – 15
▨ – 16

Fig. 2. The stratigraphy, including the find spots, of the trench's NE wall: 1 – potsherds; 2 – animal bones; 3 – stone finds; 4 – wooden finds; 5 – wooden finds with 2 measurement points; 6 – ploughed very dark – dark grey sapropel; 7 – disturbed dark greyish brown – brown sapropel; 8 – pale brown, gravelly and silty sand of variable coarseness that contained chunks of displaced greenish brown sapropel and organic deposits; 9 – fine and medium-coarseness, light brown – light grey sand; 10 – layers of brown peat – organic deposits; 11 – greenish brown (brown on top) sapropel; 12 – dark greenish brown sapropel; 13 – very dark brown, eroded peat; 14 – greenish grey, sandy sapropel with seams and lenses of light grey, fine sand; 15 – grey – bluish grey, silty, fine sand with seams of greenish grey, sandy sapropel; 16 – light grey, very fine aleurite sand.

įsmeigti kuolai, su vandens verslais susiję mediniai rakandai, žuvų kaulų sankaupos liudija duburyje intensyviai vykusią žvejybą. Kita vertus, formuojantis archeologiniam sluoksniui, į ežerą taip pat buvo pilamos ir buitinės atliekos iš gyvenamųjų zonų – keramikos šukės ar sveiki puodai, sumedžiotų žinduolių kaulai. Į Š nuo Molo gatvės tirtoje Šventosios 4 radimvietėje stratigrafiškai išskirti 3 archeologiniai horizontai: apatinis ir vidurinis su subneolitine porėtąja keramika bei viršutinis su neolitine Rutulinių amforų kultūros keramika. Arčiausiai Molo gatvės yra R. Rimantienės tyrinėta Šventosios 5 radimvietė V erozinio duburio pakraštyje, kurioje aptikta porėtosios keramikos ir gyvūnų kaulų sankaupų. Dėl šių aplinkybių 2021 m.

vykdyti ne tik žvalgomieji tyrimai šurfais visoje Molo gatvės teritorijoje, bet atlikti ir ribotos apimties detalieji tyrimai erozinio duburio V krašte, kur buvo itin didelė tikimybė aptikti vėlyvojo akmens amžiaus archeologinį sluoksnį.

Archeologinio sluoksnio ir struktūrų ieškota visoje Molo gatvės teritorijoje tiriant šurfus. Iš viso ištirti 29 2x2 m dydžio šurfai (bendras 116 m^2 plotas). Visuose šurfuose aptikta buvusio gėlo ežero ir prieš jį egzistavusios lagūnos ar lagūninio ežero nuosėdų storymė, suklostyta virš šviesiai pilko labai smulkaus ir aleuritingo jūrinio smėlio. Ežero ir lagūnos nuosėdos buvo 1–1,9 m storio. Molo gatvės V dalyje archeologinių radinių ar struktūrų nerasta. Pavienių archeologinių radinių aptikta 6 šurfuose Molo gatvės R dalyje (1 pav.). Paleoežero eroziniame duburyje (šurfai 23–26), rudo ir žalsvai rudo sapropelio sluoksnyje, kuris susidarė IV tūkst. pr. Kr. II pusėje – III tūkst. pr. Kr. I pusėje, aptikta su žvejyba ir medinių žvejybos konstrukcijų priežiūra susijusių radinių – akmeninių pasvarų, medinių skalų ir skiedrų. Tame pat sluoksnyje tiriant šurfą 23 aptiktas archeologinis sluoksnis, kuriame buvo ne tik su žvejyba susijusių medinių ir akmeninių radinių – skalų, skiedrų, pasvarų, bet ir keramikos šukių bei žuvų kaulų.

Erozinio duburio V dalyje, šalia Šventosios 5 radimvietės, kur buvo labai tikėtina aptikti archeologinį sluoksnį, vykdyti detalieji tyrimai: ištirta viena 75 m^2 ploto – 25 m ilgio ir 3 m pločio – perkasa (1 pav.). Joje po viršutiniu 30–40 cm storio perarto tamsiai pilkšvai rudo sapropelio sluoksniu slūgsojo rudas ir žalsvai rudas sapropelis (2 pav.). Žalsvai rudo sapropelio pade stebėti smulkaus ir vidutinio šviesiai rudo – šviesiai pilko smėlio lęšiai, o perkasos PR gale sapropelio pade smulkaus ir vidutinio smėlio lęšius pakeitė vientisas iki 10 cm storio įvairaus stambumo žvyringo ir dumblingo smėlio sluoksnis, kuriame buvo daug apnykusių gėlavandenių moliuskų kriauklių, įvairių organinių sąnašų ir apzulintų 3–5 cm skersmens išplauto sapropelio grumstų. Šis sluoksnis akivaizdžiai kaupėsi tekančio vandens aplinkoje. Žemiau žalsvai rudo sapropelio ir žvyringo smėlio slūgsojo žalsvai pilkas smėlingas sapropelis su šviesiai pilko smulkaus smėlio tarpsluoksniais ir lęšiais. Jo kraigas pasiektas 75–90 cm gylyje ir labai nežymiai leidosi iš ŠV į PR (nuo H_{abs} 0,33 iki 0,10 m). Šis greičiausiai lagūnos aplinkoje besiformavęs sluoksnis laikytas įžemiu. 40–60 cm storio archeologinis sluoksnis, susiformavęs rudame – žalsvai rudame sapropelyje, prasidėjo 40–50 cm gylyje nuo žemės paviršiaus (2 pav.). Archeologiniame sluoksnyje tebėra išlikę organinių radinių – medienos, nedegusių gyvūnų kaulų, keramikos šukių su degėsiais. Iš viso perkasoje, be paimtų ekofaktų, surinkta 118 archeologinių radinių: 1 titnago, 29 akmens, 54 medžio radiniai, 28 keramikos šukės ir 6 gyvūnų kaulai. Žalsvai rudo sapropelio pade aptikta medinio irklo mentė su išraižytu ornamentu (3 pav.). Perkasos ŠV dalyje rastas vienas vertikalus kuolas, įsmeigtas į žemiau slūgsančias lagūnos nuosėdas. Aptikta keramika ir sumedžiotų gyvūnų kaulai liudija, jog archeologinis sluoksnis formavosi ne tik buvusiame ežere vykdant žvejybinę veiklą, bet ir pilant šiukšles, atgabentas iš gyvenamųjų zonų.

Šventosios 5 radimvietės archeologiniame sluoksnyje, neskaičiuojant surinktos neapdirbtos medienos bei ekofaktų, aptikti 144 įvairaus medžiagiškumo radiniai. Medinių radinių aptikta 58. Ko gero, įspūdingiausias tyrimų metu aptiktas radinys – medinis irklas su ornamentuota mente ir remontuotu kotu (3 pav.). Irklo mentės ornamentas sudarytas iš eglutės pavidalo įraižų vienoje pusėje ir smulkesnių eglutės bei X formos įraižų kitoje. Irklui išdrožti



3 pav. Perkasoje, archeologinio sluoksnio pade aptikto medinio irklo nuotrauka in situ. L. Gaižausko nuotr.

Fig. 3. A wooden paddle in situ at the base of the archaeological layer in the trench.

naudota klevo mediena. Atrodo, jog buvusio vientiso irklo kotui nulūžus jis remontuotas – prie mentės naudojant liepos karną (?) pritvirtinta uosinė kartis (išliko tik trumpas jos fragmentas). Aptikti 2 vertikalūs kuolai – uosinis šurfe 22 ir klevinis kuolas perkasos ŠV dalyje. Kiti medienos radiniai – tai su žvejybinių užtvarų ir struktūrų statyba susiję pušinių skalų, karčių ir puskarčių (daugiausia iš lazdyno) fragmentai bei medienos apdirbimo atliekos – įvairios skiedros. Tarp skiedrų daugiausia įvairių lapuočių rūšių, labai nedaug pušies. Perkasoje taip pat aptikti 2 ploni horizontalūs (išvirtę) lazdyno kuolai smailintais galais. Perkasoje ir šurfe 23 aptiktos 35 keramikos šukės. Visa surinkta keramika yra porėtoji, t. y. subneolitinė, liesinta grūstomis kriauklėmis (4: 1–4 pav.). Aptikti pakraščiai yra arba beveik tiesūs, arba nežymiai atriesti į išorę. Didžioji dalis šukių neornamentuotos, nereguliariai brūkšniuotu arba lygiu išoriniu paviršiumi, bet aptikta ir pora šukių nuo indų ištisai tekstiliniais mazgo įspaudais ornamentuotu paviršiumi. Nemažai šukių yra su išlikusiais prikepusių degėsių sluoksneliais. Įdomu, jog kitaip, nei Šventosios 4 ar 6 radimvietėse (jos taip pat yra eroziniame duburyje, atitinkamai į ŠR ir į PV nuo 5 radimvietės), nerasta stratigrafiškai virš porėtosios ar



4 pav. Šventosios 5 radimvietėje aptikti radiniai: 1–4 – porėtoji keramika; 5 – akmeninis pasvaras su karnos aprišimu; 6 – akmeninis trintuvas. L. Gaižausko nuotr.

Fig. 4. Finds discovered at the Šventoji 5 find spot: 1–4 – Porous Ware; 5 – a stone net weight bound with lime bast; 6 – a stone handstone.

kartu su porėtąja keramika slūgsančios neolitinės rutulinių amforų kultūros keramikos. Akmens radinių surinkta 38. Beveik visi jie naudoti ar galimai naudoti kaip pasvarai. Didžioji dalis yra iš smiltainio, kai kurie apskaldyti arba su 1–2 išskalomis šonuose. Aptikta pasvarų su karnos aprišimo liekanomis (4: 5 pav.). Perkasoje aptiktas ir vienas smiltainio apvalainukas, galbūt naudotas kaip trintuvas (4: 6 pav.).

Titnago ir gintaro radinių aptikta tik po vieną – gremžtukas ir apdrožtas gintarinio papuošalo ruošinys. Šurfe 23 aptikti 5 neidentifikuoti žuvų kaulai ar jų sankaupos, o perkasoje rasti 6 sumedžiotų žinduolių kaulai. Perkasoje aptikti kaulai labai prastos būklės, trupantys. 1 kaulas šerno, likusieji 5 – ruonių.

5 bandinius, paimtus iš perkasoje aptiktų radinių ir ekofaktų, datavome AMS ^{14}C metodu. Iš archeologinio sluoksnio gautos tokios datos: ornamentuotas irklas sluoksnio pade – 3491–3105 m. pr. Kr. (4570±28) (FTMC–KC69–2), į lagūnos nuosėdas sukaltas kuolas – 3336–3012 m. pr. Kr. (4452±28) (FTMC–KC69–3), medžio anglis iš sluoksnio viršaus – 2851–2492 m. pr. Kr. (4075±28) (FTMCKC69–5), liepos medienos kartis – 2913–2706 m. pr. Kr. (4247±28) (FTMC–KC69–6). Pagal gautąsias datas tapo aišku, jog aptikto archeologinio sluoksnio chronologija yra analogiška kaip eroziniame duburyje į Š esančių Šventosios 2–4 radimviečių. Apie 10 cm žemiau žalsvai rudo sapropelio slūgsančiose lagūnos nuosėdose aptiktas lazdyno riešutas datuotas 3956–3787 m. pr. Kr. (5065±30) (FTMC–KC69–4).

Atlikus archeologinius tyrimus Molo gatvės teritorijoje, paaiškėjo, kad Šventosios 5 radimvietėje anksčiau aptiktos radinių sankaupos – greičiausiai ne pavienės, o susijusios su buvusio ežero eroziniame duburyje, bent jau į ŠR nuo R. Rimantienės 5 radimvietėje tirtų iškasų egzistuojančiu IV–III tūkst. pr. Kr. archeologiniu sluoksniu, kuris formavimosi prasme toks pats kaip Šventosios 2–4 ir 6 radimviečių sluoksniai. Minėtos radimvietės skiriasi erozinio duburio gyliu, taigi ir archeologinio sluoksnio storiu, tačiau yra beveik vienodos chronologijos, aptinkamų radinių tipais. Šventosios 5 radimvietės archeologinis sluoksnis itin vertingas moksliniu požiūriu dėl galimos stratifikacijos, išlikusių organinės medžiagos radinių ir jų laikomos informacijos vėlyvojo akmens amžiaus ūkiui pažinti, todėl visa archeologinio sluoksnio dalis, patenkanti į Molo gatvės teritoriją, turėtų būti ištirta prieš vykdant gatvės statybas.

The Šventoji 5 Find Spot

In 2021, a field evaluation and excavation were conducted within the framework of contract archaeology on the grounds of the Šventoji Stone Age Settlement (Molo Street, Palanga). Test pits were excavated throughout the entire plot on Molo Street in a search for new archaeological objects and structures in the former lake basin. The E part of Molo Street is intersected by a relic of the 4th-millennium relief, an erosional basin, in which the noted Šventoji 2–4 and 6 find spots run, while the Šventoji 5 find spot is beside the street. One 75 m^2 wide long trench was excavated beside the Šventoji 5 find spot (Fig. 1). Test pits around the erosional basin yielded fishing-related archaeological finds in lacustrine sediment, the trench in W part of the basin a layer of greenish brown sapropel containing a Late Stone Age archaeological layer (Fig. 2) with organic finds: wood, animal bones, and Hunter-Gatherer Porous Ware with charred food residue (Fig. 4) as well as a decorated paddle carved from maple (Fig. 3). The archaeological layer of the Šventoji 5 Find Spot was AMS ^{14}C dated to c. 3500–2700 cal BC.